

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА ПРО ПЕДАГОГА ЧИ ОСВІТНЬОГО ДІЯЧА В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ СЛОВНИКУ: ПІДХОДИ І КРИТЕРІЇ

Л. Д. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

Нині в умовах російсько-української війни актуалізувалася проблема написання біографічних довідок в контексті деколонізації, чи деімперіалізації українського гуманітарного простору. У Законі «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (2023) засуджено всі форми колоніалізму, російську імперську політику, розтлумачено ключові поняття: «пропаганда російської імперської політики», «російська імперська політика (російська колоніальна політика)», «русифікація», «символіка російської імперської політики», «поневолені народи рф», «українофобія» та ін. [4]. Ми відчуваємо високу відповідальність перед нашими попередниками, на плечах яких розвивається сучасна освіта, так і перед майбутніми поколіннями, яким відбудувати і розбудувати Незалежну Україну. На основі визначених критеріїв (біографічний, географічний, галузевий, хронологічний, національний, біобібліографічний) складено перелік педагогів (наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники) та освітніх діячів (працівники органів управління освітою) України другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. (понад 300 персоналій) для представлення інформації в енциклопедичному біографічному словнику [1]. Доведено, що таке галузеве видання у межах виконання НД «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025, керівник – Л. Березівська) крізь призму сучасних викликів і нових завдань буде вперше створено задля отримання системного педагогічного біографічного знання. Під час біографічного дослідження список персоналій уточнюватиметься. Наприклад, може бути вилучена котрась персоналія за браком інформації про неї або через історіографічне очищення у процесі осмислення діяльності та творчого доробку крізь призму деколонізації. Водночас у процесі історико-джерелознавчих студій задля створення цілісної біографічної картини персоналії можуть і додаватися.

Джерелознавчий аналіз свідчить, що наукові біографії більшості педагогів написано у різні історичні часи і представлено у низці видань (монографії, дисертації, періодичні та довідкові видання тощо). Основними критеріями написання біографічної довідки є *біографічний і хронологічний* – висвітлення основних етапів життя педагога чи освітнього діяча, а саме його теоретичної і практичної діяльності. Ця інформація переважно є усталеною і незалежною від ідеологічних нашарувань.

¹ <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5143>, <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5131>, [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282351](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282351), <http://dnpb.gov.ua/ua/?events=34742>, <https://cutt.ly/T7aWvDT>, <https://naps.gov.ua/ua/press/ois/3176/>, <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5105>

Актуалізувався *національний* критерій – це розкриття внеску педагога чи освітнього діяча у розвиток освіти і педагогіки України крізь призму наукової чи практичної діяльності. Протягом багатьох століть русифікація українського народу здійснювалася через освіту, яка була складником російської імперської політики і спрямовувалася «на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору» [4]. Відповідно серед відомих педагогів і освітніх діячів імперської і радянської епох є чимало тих, хто написав праці тільки російською, або і українською, і російською. Ці праці потребують нового прочитання.

Найскладнішим є осмислення насиченої комуністичними атрибутами творчої спадщини радянських педагогів, котрі волею долі змушені були забезпечувати гуманітарну царину тоталітарного устрою. Освіта у комуністичну добу ґрунтувалася на марксистському тлумаченні (діалектичний матеріалізм та історичний матеріалізм), була інструментом інституційної ідеологізації. Проте незалежно від ідеологічного тиску в освітній практиці з'являлися нові ефективні форми, методи навчання і виховання. На теоретичному рівні їх розробляли українські радянські освітяни.

Не виникає питань щодо написання біографічних довідок українських педагогів, які попри імперську державну політику відстоювали розвиток освіти України на національних засадах (рідна мова, історія, література, географія тощо). Дехто з них не зрадив своїх ідей і вимушено емігрував (С. Русова, В. Прокопович та ін.), інші повірили радянській владі і стали жертвами тоталітарної системи (Г. Іваниця, О. Музиченко, Я. Чепіга та ін.) [2]. Після проголошення незалежності України їхні імена реабілітовано, а наукові біографії представлено в освітньо-науковому просторі.

З огляду на це писати довідки варто за такими *підходами*: *об'єктивність і актуальність*. Підтримуємо думку історика Ю. Горбаня: «Головним критерієм, на наш погляд, має бути об'єктивний підхід до історичного персонажа з погляду того, який слід він залишив в українській історії, що зробив для розвитку суспільства по висхідній – у загальноісторичному, громадсько-політичному, економічному, культурному, науковому поступі» [3, с. 199].

З метою уніфікування викладу біографічної інформації *енциклопедична довідка* матиме *основні складники*: прізвище, ім'я, по батькові / друге ім'я (транслітерація); дата і місце народження та смерті / поховання; основна спеціальність; почесні звання (найважливіші); науковий ступінь або вчене звання (із зазначенням року присвоєння); профільна освіта; основні етапи педагогічної, науково-педагогічної, наукової діяльності (провідні посади у наукових установах та закладах освіти України); внесок у розвиток освіти та педагогіки України (основні наукові праці, розробка теоретичних проблем та їх практичне застосування в освітній практиці, творець нової школи або напряму); членство і керівна робота в академіях, найбільших наукових товариствах; участь у найважливіших вітчизняних і міжнародних наукових конгресах; найвищі нагороди та премії, зокрема міжнародні (із зазначенням року

присудження); бібліографія (основні праці вченого (монографії, посібники, підручники, статті – загалом не більше п'яти); праці про нього за останні 10 років (друковані та електронні ресурси – загалом не більше п'яти); портрет (посилання на джерело). Для створення довідки використовуємо переважно найновіші актуальні біографічні джерела (п'ять років за наявності), подаємо перевірену (достовірну) інформацію у лаконічній формі (до чотирьох тисяч знаків). Безперечно біографічні довідки в енциклопедичному словнику будуть різні за обсягом відповідно до ступеня розроблення наукової біографії.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Енциклопедичний біографічний словник як форма представлення колективного портрета педагогів України (друга половина XIX – початок XXI ст.): критерії та підходи. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. Вип. 2 : Людина науки у вітчизняній біографіці : матеріали XIX Біогр. читань, присвяч. пам'яті засн. і першого дир. Ін-ту біогр. дослідж. НБУВ д-ра іст. наук, проф. В. С. Чишка (1951–2003) (Київ, 7 черв. 2023 р.). С. 158–162. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737020/> (дата звернення: 16.10.2023).
2. Березівська Л. Д. Штрихи до біографічних портретів українських педагогів першої третини XX ст. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. Вип. 1 : Сучасні моделі біографічних реконструкцій : матеріали XVIII Біогр. читань, присвяч. пам'яті засн. і першого дир. Ін-ту біогр. дослідж. НБУВ д-ра іст. наук, проф. В. С. Чишка (1951–2003) (Київ, 9 черв. 2022 р.). С. 133–136. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004350> (дата звернення: 16.10.2023).
3. Горбань Ю. А. Концептуальні засади дослідження вітчизняної біографістики. *Сторінки історії* : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут», Каф. історії, Асоц. істориків вищ. шк. України. Київ, 2011. Вип. 32. С. 194–202. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/2322> (дата звернення: 16.10.2023).
4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21 берез. 2023 р. № 3005-IX. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ В УКРАЇНІ

Т. Д. Кочубей, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

У сучасних умовах в українському суспільстві розвиваються і поширюються дослідження з проблем педагогічної біографістики. Свідченням цього є наукові праці таких учених як Л. Д. Березівська (цифрові біографічні ресурси і онлайн-проекти), В. І. Попик (вітчизняна біографіка в контексті історичних і культурних реалій Центрально-Східної Європи), Л. І. Буряк (біографічний роман у фокусі індустрії коміксів: pro et contra), О. В. Плющик (колективна пам'ять: біографії героїв російсько-української війни у вуличному просторі), Т. А. Гришина (біобібліографічні дослідження персоналій польських письменників в Україні (2010–2021 рр.)), С. В. Блиндарук (Василь Стус: довідково-біографічні джерела у фондах Національної бібліотеки України імені